

УДК 317.49-052.4:027

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-3-46>**Олександр ЧАЛИЙ,**

orcid.org/0009-0006-8805-6077

аспірант кафедри педагогіки, дошкільної та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) o.chalyi2002@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА

Статтю присвячено висвітленню педагогічного потенціалу дидактичної гри у формуванні комунікативної компетентності майбутнього учителя-логопеда. Актуальність проблеми обґрунтовано через необхідність формування в учителів-логопедів готовності до комунікативної взаємодії як одного із ключових чинників, що забезпечують здатність фахівця впевнено діяти у сучасному інформаційному середовищі, отримувати, обробляти і передавати професійно значиму інформацію. Комунікативну компетентність визначено як сформовану в особистості систему знань, норм, цінностей та зразків поведінки, прийнятих у суспільстві, які органічно, невимушено та природно реалізуються у діловому та емоційному спілкуванні. Окреслено основні компоненти комунікативної компетентності логопеда: когнітивний (знання про ті правила та норми спілкування, які прийняті в певному професійному середовищі); афективний (спрямованість на контакт, установка на спілкування, задоволеність від процесу спілкування); діяльнісний (передбачає безпосередні вміння, прийоми та методи спілкування, що дозволяють побудувати свою поведінку). Сформульовано основні педагогічні принципи організації та побудови навчальної гри: цільова установка; визначення балансу між інтелектуальним та емоційним компонентами гри; зміна складу взаємодіючих учасників, чергування їх у різних видах діяльності; організаційне забезпечення гри. Обґрунтовано, що дидактична гра сприяє комунікативно-діяльнісному характеру навчання, психологічній спрямованості аудиторних занять на розвиток мовленнєвої та розумової діяльності студентів, оптимізації інтелектуальної активності студентів у навчальному процесі, комплексності навчання, інтенсифікації та розвитку групових форм роботи. Показано вплив навчальної гри на викладача університету: сприяння розвитку його як особистості та як фахівця, змушує постійно працювати над собою, удосконалювати педагогічну майстерність.

Ключові слова: логопед, комунікативна компетентність, формування, компонент, дидактична гра, рольова гра, комплексна гра.

Oleksandr CHALYI,

orcid.org/0009-0006-8805-6077

Postgraduate student at the Department of Pedagogy, Preschool and Special Education
Dnipro National University named after Oles Honchar
(Dnipro, Ukraine) o.chalyi2002@gmail.com

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE DIDACTIC GAME IN FORMING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE SPEECH THERAPIST TEACHER

The article is devoted to highlighting the pedagogical potential of the didactic game in the formation of the communicative competence of the future teacher-speech therapist. The relevance of the problem is substantiated by the need to form speech therapists' readiness for communicative interaction as one of the key factors that ensure the specialist's ability to confidently act in the modern information environment, receive, process and transmit professionally significant information. Communicative competence is defined as a system of knowledge, norms, values and behavior patterns formed in an individual, accepted in society, which are organically, casually and naturally implemented in business and emotional communication. The main components of the speech therapist's communicative competence are outlined: cognitive (knowledge of the rules and norms of communication that are accepted in a certain professional environment); affective (orientation towards contact, attitude towards communication, satisfaction with the communication process); activity (implies direct skills, techniques and methods of communication that allow you to build your behavior). The main pedagogical principles of the organization and construction of the educational game are formulated: target setting; determining the balance between the intellectual and emotional components of the game; changing the composition of interacting participants, alternating them in different types of activities; organizational support of the game. It is substantiated that the didactic game contributes to the communicative and active nature of learning, the psychological focus of classroom classes on the development of students' speech and mental activity, the optimization of students' intellectual activity in the educational process, the complexity of learning, the intensification and development of group forms of work. The influence of the educational game on the university teacher is shown: promoting his development as a person and as a specialist forces him to constantly work on himself and improve his pedagogical skills.

Key words: speech therapist, communicative competence, formation, component, didactic game, role-playing game, complex game.

Постановка проблеми. Кардинальні соціокультурні та економічні перетворення, що відбуваються в нашому суспільстві, сформували цілу низку передумов, що зумовили необхідність нових підходів до підготовки логопеда, як фахівця з глибокими фундаментальними знаннями, професійними вміннями та навичками. Особливого tactу та уваги від педагога-логопеда вимагає робота з дітьми зі слабким здоров'ям, з девіантною поведінкою та відставанням у розвитку.

Бурхливий розвиток світової інформаційної інфраструктури, входження України у світовий інформаційний простір, зростання ролі інформації сприяє зміні змісту поняття «професіоналізм педагога», привносячи до нього як невід'ємний компонент готовність до комунікативної взаємодії. Готовність до комунікативної взаємодії, як свідчить практика, один із ключових чинників, які забезпечують здатність фахівця впевнено діяти у сучасному інформаційному середовищі, отримувати, обробляти і передавати професійно значиму інформацію. Резерви покращення професійної підготовки спеціаліста спеціальної освіти необхідно шукати у вузівській системі, оскільки саме там складаються ті знання, навички та орієнтири, які надалі визначатимуть якість професійної діяльності педагога.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати той факт, що вітчизняні науковці досліджували проблему формування професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у різних галузях: педагогі (Ф. Бачевич, О. Гаврилук, Н. Грищенко, Т. Дрозд, Н. Калюжка та інші), соціальні працівники (В. Баранюк, Н. Коношенко, С. Коношенко, І. Трубник та інші), менеджери, державні управлінці (М. Акічева, І. Белкін, Н. Драгомирецька, К. Кандагура та інші), лікарі (І. Гуменна, О. Чернишенко та інші). Водночас проблема формування комунікативної компетентності майбутнього логопеда на основі дидактичних ігор залишається недостатньо дослідженою, хоча необхідність обґрунтування сучасних ігрових технологій у контексті комунікативної спрямованості навчання є очевидною.

Мета статті – теоретичне обґрунтування педагогічного потенціалу дидактичної гри у формуванні комунікативної компетентності майбутнього учителя-логопеда.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні під комунікативною компетентністю слід розуміти сформовану в особистості систему знань, норм, цінностей та зразків поведінки, прийнятих у суспільстві, які органічно, невимушено та природно реалізуються у діловому та емоційному спілкуванні (Семчук, 2017).

На думку низки вчених, у комунікативній компетентності як цілісному утворенні можна виділити такі компоненти:

– когнітивний компонент (знання про ті правила та норми спілкування, які прийняті в певному професійному середовищі);

– афективний компонент (спрямованість на контакт, установка на спілкування, задоволеність від процесу спілкування);

– діяльнісний компонент (передбачає безпосередні вміння, прийоми та методи спілкування, що дозволяють побудувати свою поведінку) (Н. Коношенко, С. Коношенко, І. Трубник, 2023).

Згідно з Т. Стамбульською, формувати ці компоненти потрібно за п'ятьма напрямками:

– готовність спілкуватися та спрямованість на контакт та зміну, а також відкритість до нового досвіду;

– вільне володіння мовою, без чого нормальне спілкування не може відбутися;

– розвиток певних особистісних якостей, до яких можна віднести товариськість, емпатію, спонтанність, рефлексію тощо;

– формування певних соціальних установок у сфері спілкування, які мають на увазі ставлення до кожного партнера зі спілкування як до мети, а не як до засобу; інтерес до самого процесу спілкування, а не лише до його результату; ставлення до спілкування як до діалогу, а не як до монологу; терпимість до дрібних недоліків партнера тощо;

– розвиток безпосередньо комунікативних умінь (Стамбульська, 2018).

Для формування комунікативної компетентності та створення конкретних педагогічних ситуацій найбільш адекватною формою моделювання реальності на сьогоднішній день вважаємо гру.

На думку дослідників, гра дозволяє показати можливу розбіжність між внутрішнім станом особистості та зовнішнім проявом у вчинках, намітити шляхи саморозвитку; довести важливість дотримання правил та норм поведінки при спілкуванні та діяльності; навчити розуміти інших людей та аналізувати соціальні очікування партнерів щодо спільної діяльності; навчити знаходити оптимальні рішення у конфліктних ситуаціях, свідомо керувати емоційними станами; виробити постійну необхідність внутрішнього контролю своєї поведінки; навчитися поводитися впевнено, невимушено, тактовно (Семчук, 2017).

Виходячи з аналізу літератури та наявного практичного досвіду, сформулюємо основні педагогічні принципи організації та побудови навчальної гри:

– цільова установка;

– визначення балансу між інтелектуальним та емоційним компонентами гри;

– зміна складу взаємодіючих учасників, чергування їх у різних видах діяльності;

– організаційне забезпечення гри (чіткої сценарій, матеріальне забезпечення, дотримання правил, дисципліна).

У навчальному закладі гра має «представляти собою самостійну пізнавальну діяльність студента в рамках конкретних правил та умов, спрямованих на пошук, обробку та засвоєння навчальної інформації для прийняття рішень у проблемній ситуації» (Бацевич, 2004: 26). Справжня мета гри – набуття досвіду. Навчальна гра забезпечує динамічність і продуктивність мислення, оперативність пам'яті у процесі розумової та пізнавальної діяльності, цим стає засобом інтелектуального розвитку.

Наш досвід показує, що студенти-логопеди всіх курсів виявляють до ігор підвищений інтерес, оскільки в процесі гри створюються умови, що сприяють мимовільному засвоєнню матеріалу, який вивчається, розвитку творчих здібностей і активності. Різноманітність, незвичайність форми проведення занять, її нешаблонний, нестандартний характер сприяє підтримці інтересу до предмета, що вивчається, і цим сприяє розвитку комунікативних навичок. Правила проведення освітніх ігор забороняють робити те, що неможливо зробити у реальному житті.

Навчальна гра сприяє комунікативно-діяльнісному характеру навчання, психологічній спрямованості уроків на розвиток мовленнєвої та розумової діяльності студентів засобами мови, оптимізації інтелектуальної активності студентів у навчальному процесі, комплексності навчання, інтенсифікації та розвитку групових форм роботи. Гра «не протистоїть традиційному типу навчання, не суперечить сучасним педагогічним теоріям і в майбутньому може стати однією з форм інтегрованого навчання, в якому мають об'єднатися всі типи навчання, все найкраще, що було, є і буде в теорії та технології навчання» (Баранюк, 2016: 68).

Реальними цінностями гри є бадьорість, радісне самопочуття, активний життєвий тонус, уява, імпровізація, інтуїція, емоційність тощо.

Сучасна психологія до структури гри, крім цього, відносить ролі, які взяли гравці на себе, ігрові дії як засіб реалізації цих ролей, ігрове застосування предметів, тобто заміщення реальних предметів ігровими, умовними; реальні відносини між гравцями (Савенкова, 2015).

Ігри поділяються за цілями навчання. Існують різні види ігор: сюжетно-рольові, дослідні, ділові, розвиваючі, організаційні, комунікативні

та тренінгові. Головною метою проведення гри на заняттях зі студентами, на думку більшості дидактів, є активізація навчального процесу, створення сталої мотивації навчання. Застосування ігор у навчально-виховному процесі ґрунтується на розумінні гри як діяльності людини, предметом якої є моделі – замітники предметів – інших діяльностей. Дії з моделями праці породжують ділові ігри, з моделями спілкування – рольові ігри, з моделями самого себе – ігри саморозкриття.

С. Семчук виділяє психотерапевтичну функцію гри, яка полягає в тому, що вона може змінити ставлення людини до себе та інших, змінити психічне самопочуття та соціальний статус, способи спілкування у колективі (Семчук, 2017).

Ділова гра – метод навчання професійній діяльності у вигляді її моделювання, близького до реальних умов, з обов'язковим розгалуженим динамічним розвитком реальної ситуації. Можливі два різновиди гри: за правилами, з жорстким сценарієм і без правил, без сценарію, гра, яка передбачає імпровізацію, гнучкість, винахідливість. До першого типу ігор можна віднести рольові ігри, до другого – ігри, які організують діяльність.

Для досягнення мети нашого дослідження доцільно зупинитися на рольових (сценічних) та дослідницьких іграх. Механізм сценічних ігор полягає у визначенні ролей учасників. Роль може розкрити в людині те, що в ній приховано і для оточуючих, і для неї самої. Дидактична гра виступає не лише як закріплення отриманих знань, а й засвоєння нових знань. Засвоєння нових знань у грі ефективніше, ніж на заняттях. Це пов'язано з характером активності людей у грі, оскільки нові знання вони застосовують на практиці краще в ігровій діяльності.

На наш погляд, дидактична гра є цінним засобом розвитку інтелектуальної активності майбутніх логопедів. При правильному підборі та організації гри студентам вдасться розвинути такі цінні якості, як допитливість, жвавість думки, звичку до розумового зусилля.

Вчені, підкреслюючи зв'язок рольової гри та спілкування, зазначають: «Рольова гра – це одночасність подвійного спілкування: реального та уявного. Як важливі моменти виступають емпатія і рефлексія. Під емпатією розуміється здатність розуміти психологічний стан інших людей, співпереживання, емоційний відгук, ідентифікацію того, що відбувається з іншими. Рефлексія сприймається як самопоглиблення, бачення своєї позиції із боку, здатність імітувати думки партнера. Рефлексивні здібності особистості характеризують інтелект людини, гнучкість її поведінки, спіл-

кування. Рольові ігри тісно пов'язані зі сценічною дією» (Кудикіна, 2012: 38).

Соціально-психологічний вплив гри виявляє себе у подоланні страху спілкування іноземною мовою та формуванні культури спілкування, зокрема, культури ведення діалогу. Гра породжує інтерес до країни, мова якої вивчається, до читання зарубіжної літератури.

Педагогічний вплив навчальної гри проявляється у вихованні почуття колективізму. Позитивним також вбачаємо її вплив на формування відповідального ставлення до навчальної діяльності, оскільки підвищується вимогливість до себе, розвиваються професійні якості майбутнього спеціаліста, формуються методичні вміння.

Вплив навчальної гри позначається і на викладачі університету: вона сприяє розвитку його як особистості та як фахівця, змушує постійно працювати над собою, удосконалювати педагогічну майстерність.

Вимоги соціально-психологічного характеру мають на увазі створення умов, що забезпечують взаємодію, спілкування та співробітництво учасників гри. Однією з таких умов є соціально-психологічна готовність учнів до такого роду діяльності. Зміст навчальної гри має бути цікавим та значущим для її учасників, а будь-яка ігрова дія має завершуватися отриманням певного результату, що представляє для них цінність.

Будь-яка навчальна гра повинна вирішувати конкретне завдання, посилене для її учасників. Учасники гри мають бути забезпечені методичними матеріалами: ігровими завданнями, навчальними матеріалами, реквізитом тощо. Педагогічні вимоги мають на увазі виявлення оптимальних умов запровадження гри у навчальний процес. Практика показує, що немає універсальної гри, яка підходить абсолютно всім учням. Одна й та сама гра у різних групах проходить по-різному, а тому потрібна її адаптація до конкретних умов проведення (Драгомирецька, Кандагура, Букач, 2017).

Останнім часом набули поширення імітаційні ігри – це символічне відтворення функціональної та рольової структури соціально-економічної системи, що моделюється. Засобом імітаційної гри також є рольова гра, при якій роль задається як сукупність прав і обов'язків щодо інших ролей. Діяльність учасників гри має за своєю природою як матеріальний (чисто професійний) характер, так і знаковий характер. Вона протікає в тій чи іншій формі спілкування, насамперед, на інформаційному рівні у формі символічної взаємодії один з одним, коли кожен акт діяльності, що спостеріга-

ється, має соціальне значення і тому є соціальним знаком (Семчук, 2017).

Одним з основних методів моделювання комунікативних ситуацій є комплексна гра, яка включає компоненти отримання знань про проблему, вироблення умінь і поведінкових схем, а також допомагає сформувати певне ставлення до майбутніх подій шляхом програвання ситуацій майбутньої професійної діяльності. Комплексна гра створюється з урахуванням виділених компонентів комунікативної компетентності (когнітивний, афективний, поведінковий). Реалізуючи всі названі компоненти, ми цим формуємо комунікативну компетентність. Ігри не претендують на відтворення самої реальності. Вони створюють лише ілюзію реальності, яка допитливому розуму відкриває нову розмірність мислення, можливості досягнення мети: гра – умовність, але я – реальність.

Таким чином, гра як активний метод навчання приносить задоволення від процесу пізнання. Інтерес до активних методів навчання викликаний гострою потребою поліпшити сучасну дидактичну систему і зробити це з найменшим ризиком, тобто за рахунок майстерності педагога, а не перенавантаження студентів. Активні методи навчання у процесі педагогічного спілкування привносять до аудиторії нетрадиційні для масової вищої школи паритетні відносини викладача та студентів, нову філософію та цінності смислової освіти.

Висновки. Навчальний процес у університеті має бути організований так, щоб досягти максимальних результатів за допомогою теоретичного навчання з використанням методів активного навчання та моделювання комунікативних ситуацій. Для формування комунікативної компетентності майбутніх логопедів та створення конкретних педагогічних ситуацій найбільш оптимальною формою моделювання реальності на сьогоднішній день визнається гра. Гра дозволяє показати можливу розбіжність між внутрішнім станом особистості та зовнішнім проявом у вчинках, намітити шляхи саморозвитку; довести важливість дотримання правил та норм поведінки при спілкуванні та діяльності; навчити розуміти інших людей та аналізувати соціальні очікування партнерів щодо спільної діяльності; навчити знаходити оптимальні рішення у конфліктних ситуаціях, свідомо керувати емоційними станами; виробити постійну необхідність внутрішнього контролю своєї поведінки; навчитися поводитися впевнено, невимушено. Перспективою подальших розвідок вбачаємо експериментальне впровадження в педагогічний процес університету запропонованих видів ігор для формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів-логопедів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранюк В.В. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи : дис. ... к.пед.н. : 13.00.04 / Кам'янець-Хмельницький національний університет імені Івана Огієнка. Хмельницький. 2016. 201 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Драгомирецька Н. М., Кандагура К. С., Букач А. В. Комунікативна діяльність в державному управлінні : навч. посіб. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. 180 с.
4. Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Трубник І. В. Сутність і структура комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної сфери / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2023. № 1 (355). С. 173 – 180. DOI [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1\(355\)-173-179](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1(355)-173-179)
5. Кудикіна Н.В. Теорія ігрової діяльності: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 236 с.
6. Савенкова Л. О. Психологія спілкування : навч. посіб. / за заг. ред. Л. О. Савенкової. Київ : КНЕУ, 2015. 309 с.
7. Семчук С.М. Теоретико-методичні засади формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти : дис. ... д-ра.пед.н. : 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань. 2017. 369 с.
8. Стамбульська Т.І. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. ... к.пед.н. : 13.00.04 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ. 2018. 316 с.

REFERENCES

1. Baraniuk, V. V. (2016) Formuvannya profesiino-komunikativnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv sotsialnoi roboty [Formation of professional and communicative competence of future social work specialists] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Khmelnytskyi, 201p. [in Ukrainian].
2. Batsevych, F. S. (2004) Osnovy komunikativnoi linhvistyky : pidruchnyk [Basics of communicative linguistics]. Kyiv : Akademiia, 344p. [in Ukrainian].
3. Drahomyretska, N. M.; Kandahura, K. S.; Bukach, A. V. (2017). Komunikativna diialnist v derzhavnomu upravlinni [Communicative activity in public administration]. Odesa : ORIDU NADU, 180p. [in Ukrainian].
4. Konoshenko S. V., Konoshenko N. A., Trubnyk I. V. (2023). Sutnist' i struktura komunikativnoi kul'tury maybutn'oho fakhivtsya sotsial'noyi sfery [The essence and structure of the communicative culture of the future specialist in the social sphere] / *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. no1 (355). pp. 173 – 180. DOI : [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1\(355\)-173-179](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1(355)-173-179) [in Ukrainian].
5. Kudykina, N. V. (2012). Teoriya ihrovoyi diyal'nosti [Theory of game activity]: monohrafiya. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 236p. [in Ukrainian].
6. Savenkova, L. O. (2015). Psykholohiia spilkuvannia [Psychology of communication]. Kyiv : KNEU, 309p. [in Ukrainian].
7. Semchuk, S. M. (2017). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya informatsiyno-komunikativnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv doshkil'noyi osvity [Theoretical and methodological principles of formation of informational and communicative competence of future preschool education specialists] : dys. ... d-ra.ped.n. : 13.00.04 / Umans'ky derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Pavla Tychyny. Uman', 369p. [in Ukrainian].
8. Stambul's'ka, T. I. (2018). Formuvannya kul'tury movlennya maibutnix uchyteliv pochatkovoyi shkoly u protsesi profesiynoi pidhotovky [Formation of speech culture of future primary school teachers in the process of professional training] : dys. ... k.ped.n. : 13.00.04 / DVNZ «Prykarpats'kyu natsional'nyy universytet imeni Vasylya Stefanyka». Ivano-Frankivs'k, 316p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

